

Media en persvrijheid in Nederland: een internationaal perspectief

Hoewel Nederland in de top 10 van landen met de meeste persvrijheid ter wereld staat, zakte het onlangs voor het tweede jaar op rij. Dit onder andere vanwege toenemende aanvallen op journalisten en een gebrek aan toegang tot publieke informatie. Die daling is helaas tekenend, persvrijheid staat wereldwijd onder druk, de Europese Unie inbegrepen. Tijdens de Covid-19-pandemie voerden meer dan 90 landen restricties op de media door. Aanvallen op journalisten nemen steeds heftigere vormen aan, met de recente kidnapping van de Belarussische journalist Roman Pratasevitsj als schokkend dieptepunt. Journalisten worden door machthebbers neergezet als de vijand van het volk. Ook andere middelen worden ingezet, in Hong Kong is vorige week het onafhankelijke pro-democratische medium Apple Daily opgedoekt na aanhoudende juridische aanklachten, invallen en arrestaties van medewerkers. Hieronder een weergave van de belangrijkste trends op het gebied van persvrijheid wereldwijd.

Veiligheid van journalisten wereldwijd

Agressieve retoriek van gezaghebbers zoals voormalig President van de Verenigde Staten Donald Trump die tweette over “fake media” en de Sloveense premier Janša die journalisten “presstitutes” noemde, werkt intimidatie, bedreigingen en aanvallen op journalisten in de hand. Steeds meer journalisten worden geïntimideerd, vaak online. Bedreigingen tegen vrouwelijke journalisten zijn vaak seksistisch van aard. Volgens [onderzoek](#) van ICFJ/UNESCO had in 2020 73% van de ruim 700 vrouwelijke respondenten te maken gehad met (enige vorm van) online geweld. Dit kan leiden tot psychische problemen, angst en zelfcensuur, en in het ergste geval tot vrouwelijke journalisten die hun baan opzeggen waarmee het debat nog minder inclusief wordt, en zelfs tot geweld.

Helaas worden bedreigingen ook vaak fysiek. Verslaggevers en journalisten werden het afgelopen jaar vaak aangevallen tijdens protesten. Soms kwamen deze aanvallen van politie en veiligheidstroepen, zoals in Oeganda, Kenia en India, en soms door demonstranten. In Europa werd in 2020 een [record](#) gemeld met een 40% toename aan incidenten met fysiek geweld en intimidatie tegen journalisten t.o.v. 2019. Medewerkers van de publieke omroepen werden in het bijzonder slachtoffer van geweld en vijandigheid. In Zweden kreeg de publieke omroep SVT te maken met gemiddeld 35 veiligheidsmeldingen per dag. Ook de Nederlandse NOS vreest voor de veiligheid van haar journalisten en verslaggevers, en verwijderde de logo's van haar busjes. In de ernstigste gevallen worden journalisten zelfs vermoord vanwege hun werk. Het dodelijkste land voor journalisten is Mexico, waar een derde van de 42 gedode journalisten in 2020 om het leven kwam. Maar ook in Europa komt het voor. Op een klaarlichte dag in april 2021 werd de Griekse misdaadjournalist Giorgos Karaivaz vermoord. Doordat in 9 van de 10 gevallen daders weggelaten met de moord op een journalist, wanen moordenaars zich onschendbaar.

Juridische vervolging

Ook worden juridische aanklachten en het recht steeds vaker misbruikt om journalisten het werk onmogelijk te maken. Willekeurige arrestaties, aanklachten op gronden van smaad of laster en de invoering van wetgeving die leidt tot meer gronden voor censuur en vervolging zijn de nieuwe realiteit. Alleen al in Belarus werden in 2020 ten minste 480 journalisten in [detentie](#) geplaatst voor het doen van hun werk. Ook via Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPPs) worden journalisten onder druk gezet. Dit zijn strategische rechtszaken tegen journalisten of mediahuizen die erop gericht zijn om kritische verslaggeving de mond te snoeren, door hun tijd en financiële middelen op te branden aan het verdedigen tegen rechtszaken. Helaas worden journalisten in de Europese Unie steeds vaker slachtoffer van SLAPPs, die vanuit meerdere lidstaten tegelijkertijd kunnen worden aangespannen. In [Kroatië](#) liepen in 2020 meer dan 900 SLAPPs tegen 18 onafhankelijke mediahuizen. Tenslotte zijn er in o.a. Iran, Belarus, Niger, Turkije en Swaziland

maar ook in de Europese landen Bosnië-Herzegovina en Hongarije onder zogenaamde *fake news laws* al meerdere journalisten vervolgd. Deze wetten criminaliseren het verspreiden van 'valse informatie', vaak over Covid-19, en worden als excuus genomen om journalisten op te pakken of te vervolgen als zij informatie publiceren die de autoriteiten niet zint.

Journalistieke vrijheden en Covid-19

Bovendien hebben veel regeringen de pandemie misbruikt als excuus om berichtgeving te censureren, het drukken van kranten op te schorten, toegang tot internet te beperken en websites te blokkeren. Freedom House concludeert in haar Democracy Under Lockdown [rapport](#), ondersteund door FPU, dat 91 landen als gevolg van de uitbraak te maken kregen met nieuwe of verhoogde beperkingen op de nieuwsmedia. Niet alleen in landen waar de democratie al onder vuur lag. Bijvoorbeeld in Servië, Noord-Macedonië en de Verenigde Staten werden journalisten fysiek geweerd van persconferenties. Tegelijkertijd werd in 2020 de politieke controle op (onafhankelijke) mediakanalen versterkt in verschillende landen. Financiële ondersteuning en overheidsadvertenties werden toebedeeld aan regeringsgezinde media, en toegang tot officiële informatie werd onafhankelijke pers ontzegd. Ook nam het fenomeen *media capture* een vogelvlucht in 2020. In Hongarije heeft de mediaregulator de licentie van de laatste onafhankelijke radio-omroep Klubrádió ingetrokken, en in Polen werd de belangrijkste uitgever van regionale kranten gekocht door een door de staat gecontroleerde oliemaatschappij.

Verdwijnen van de onafhankelijke nieuwsmedia is denkbaar

Bovenop de opgevoerde druk op de vrije pers, kampen onafhankelijke media wereldwijd met zulke grote economische problemen, dat langzaam steeds meer onafhankelijke bronnen van informatie voor burgers verdwijnen. Bestaande uitdagingen door teruglopende advertentie-inkomsten en abonnees werden verergerd door de economische impact van COVID-19. Deze inkomensdaling is het meest dramatisch en funest voor lokale en regionale media, evenals voor landen met opkomende economieën. In ons eigen onderzoek onder onze partners, gaven zij aan gemiddeld 40 tot 60% van hun media-inkomsten te hebben verloren en een zelfde percentage van de journalisten is hun baan al kwijt. Voor de onafhankelijke media die het overleven, ligt het gevaar van overname door politici op de loer, waarbij rijke oligarchen de bestaande noodlijdende nieuwsmedia voor een habbekrats opkopen en een politieke signatuur geven. Zo heeft Viktor Orban het in Hongarije gedaan en vergelijkbare manipulatie op eigendom vindt plaats in Slowakije, Tsjechië en Slovenië, allen lid van de EU.

Conclusies

De vrije pers staat internationaal onder druk. Niet alleen in dictatoriale regimes ver weg, maar ook in Europa. Dit vraagt een proactieve houding van de Nederlandse regering. Om hier invulling aan te geven doen wij de volgende aanbevelingen:

- Nederland kan de eerste lidstaat worden die buitenlandse journalisten in levensgevaar, of met kans om onterecht voor lange tijd gevangen te worden gezet, een noodvisum aanbieden. De [motie](#) Dassen en van der Lee over de afgifte van noodvisa biedt hier een goede gelegenheid voor. Een voortvarende uitwerking van deze motie is belangrijk om journalisten in leven te houden. Tegelijkertijd biedt dit slechts een laatste optie om een leven te redden, maar is het geen structurele oplossing voor de verdediging van de persvrijheid en de overleving van de onafhankelijke journalistiek.
- Gezien de negatieve trend en vele fysieke en juridische bedreigingen is er een noodzaak voor Nederland zich te blijven inzetten voor veiligheid, juridische ondersteuning en noodhulp aan journalisten wereldwijd. Nederland moet zich consequent publiekelijk uitspreken over internationale zaken van journalisten in nood en in internationaal verband proactief het voortouw blijven nemen in de strijd tegen straffeloosheid voor geweld tegen journalisten, waarin Nederland een belangrijke rol speelt in verschillende coalities.
- Lidstaten moeten strikter aan hun commitering aan de rechtsstaat, waar vrije pers een belangrijke pijler van is, worden gehouden. Gezien het gebrek aan actief handelen voor de bescherming van de Rechtsstatelijkheid,

heeft het Europees Parlement onlangs aangekondigd om de Europese Commissie voor het gerecht te brengen. Nederland zou er in EU-verband op toe moeten zien dat respect voor persvrijheid een criterium is voor de toebedeling van EU-subsidies. Zo wordt tevens toezicht gehouden op een verantwoordelijke uitgave van de EU-fondsen. Bovendien zou Nederland zich moeten inzetten voor een herziening van de Artikel 7-procedure waarbij de benodigde absolute meerderheid van stemmen moet worden losgelaten, zodat bij ernstige schendingen van de persvrijheid het stemrecht in de Europese Raad kan worden afgenomen.

- Tenslotte zou Nederland het voortouw moeten nemen in het bieden van tegenwicht aan Big Tech platforms, die met hun monopoliepositie het overleven van de onafhankelijke media bedreigen. Dat marktregulering kans van slagen heeft werd recentelijk duidelijk in Australië, waar sociale media bedrijven voortaan moeten betalen voor journalistiek materiaal dat zij delen op hun platforms. Nederland zou hier een voorbeeld aan moeten nemen en als voortrekker in de EU een vuist moeten maken tegen de grote Tech-bedrijven. Dat kan ook door belastingheffing. Geld dat zo beschikbaar komt moet wel ten goede komen aan de pluriformiteit van het Nederlandse medialandschap. Hierbij moet prioriteit worden gegeven aan de versterking van de lokale journalistiek en onderzoeksjournalistiek. Dat moet leiden tot tot een versterking van de functie van kwaliteitsjournalistiek voor het publieke belang en dit draagt tevens bij aan een divers medialandschap.